

УДК 1(091)(520)+821.521.0 «1960/1970» Місіма

МІСИМА ЮКІО ЯК МИСЛИТЕЛЬ (НА МАТЕРІАЛІ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИХ ПРАЦЬ ПІЗЬНОГО ПЕРІОДУ)

Сергій КАПРАНОВ

*Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України,
відділ Далекого Сходу,
вул. Грушевського, 4, Київ, Україна, 01001,
e-mail: s_kapranov@yahoo.com*

Статтю присвячено вивченню соціально-філософських праць видатного японського письменника Місіми Юкіо, написаних у пізній період його творчості (1960-ті роки). Обґрунтовано необхідність аналізу згаданих праць з історико-філософських позицій. У розглянутих працях Місіма Юкіо постає як оригінальний мислитель, думка якого є органічним продовженням японської (і ширше – східноазійської) філософської традиції, а конкретно – філософії бусідо, поєднаної з ідеями Ван Янміна.

Ключові слова: японська філософія, соціально-філософська думка, філософія дії, бусідо, янмінізм, Місіма Юкіо.

Місіма Юкіо (三島由紀夫, 1925–1970) був дивовижно різнобічною особистістю, надто для сучасного світу (і тим більше – для Японії), де панує вузька спеціалізація. Він плідно працював в усіх жанрах літератури – прозі, поезії та драматургії (як західній, так і японській традиційній, як-от п'єси для театрів но та кабукі), грав у кіно, ставив вистави та фільми як режисер, був майстром кендо та культуристом, навіть диригував симфонічним оркестром. Проте Місіма-мислитель відомий значно менше, ніж Місіма-митець, хоча важливе місце у його спадщині пізнього періоду посідають твори соціально-філософського характеру: «Вступ до “Хагакуре”» («*Хагакуре нюмон*» 葉隠入門, 1967) [20], «На захист культури» («*Бунка боейрон*» 文化防衛論, 1968) [21], «Духовні лекції для молодих самураїв» («*Вакакі самурай-но таме-но сейсін кова*» 若きサムライのための精神講話, 1968–1969) [22], «Вступ до науки дії» («*Кодогаку нюмон*» 行動学入門, 1969–1970) [19], «Янмінізм як революційна філософія» («*Какумей тецугаку то сіте но йомейтаку*» 革命哲学としての陽明学, 1970) [18] тощо.

Усі ці твори добре відомі японським читачам; про інтерес до них поза межами Японії свідчать переклади європейськими мовами – так, «Вступ до “Хагакуре”» перекладений англійською, італійською, французькою, німецькою, російською мовами, «На захист культури» – французькою, «Духовні лекції для молодих самураїв» та «Вступ до філософії дії» – італійською, «Янмінізм як революційна філософія» – англійською та російською. Українських перекладів поки, на жаль, немає; російські переклади [3; 5, с. 203–317], найбільш доступні вітчизняному читачеві, мають численні недоліки (особ-

ливо це стосується статті про янмінізм, де наявні помилки і лакуни). Тому знайомство українців із інтелектуальною спадщиною Місіми – справа майбутнього.

Зазначені праці вкрай рідко стають об'єктом спеціального аналізу, хоча деякі дослідники й визнають, що автор їх вартий уваги саме як мислитель або ж філософ. Так, Р. Старрз характеризує Місіму як «небезпечного мислителя» і навіть порівнює його з Ніцше [10, р. 6–7], тим не менш розглядає переважно його романи. Так само Такада Кадзукі, порівнюючи погляди Місіми та О. Вайлда на Абсолют й аналізуючи «розвиток філософії Місіми» [13, р. iii], звертається здебільшого до художніх творів. Дещо більше уваги приділяє соціально-філософським працям Місіми («На захист культури» та «Янмінізм як революційна філософія») Іха Кадзумаса [6], але й у його статті значне місце відведене романам «Золотий храм» та «Після бенкету». Так само широко підходить до теми й Кодама Акіра у статті «Місіма Юкіо та проблема дуалізму» [16].

Інші дослідники звертаються до окремих соціально-філософських праць Місіми у зв'язку з аналізом іншого явища або в компаративістичному ключі. Так, І. Мазер розглядає «Вступ до “Хагакуре”» як приклад сучасної інтерпретації бусідо [7, р. 42–47]. Б. Стебен у праці, присвяченій філософу-конфуціанцю Осіо Хейхаціро (Цюсаю), приділив увагу інтерпретації його думки у статті Місіми «Янмінізм як революційна філософія» [11, р. 277–279, 311]. Іноуе Сатосі [15] аналізує погляди Місіми на японську монархію на матеріалі праці «На захист культури», порівнюючи їх із поглядами інших мислителів. Нарешті, Ямамото К. [14] порівнює з антропологічного погляду етичні концепти Місіми з традиційним кодексом честі албанців.

На наш погляд, оскільки йдеться про Місіму як мислителя, найдоцільніше підходити до його спадщини з історико-філософських позицій. При цьому, щоби зрозуміти особливості його думки, варто, по-перше, праці, де він виступає як мислитель, розглядати окремо від художніх творів; по-друге, варто аналізувати всі такі праці загалом, як єдиний корпус текстів. Це обумовлено не лише тим, що створені вони в один і той самий короткий період творчості, а й тим, що так їх, фактично, розглядав і сам Місіма, поділяючи на головні та другорядні – до першої групи він відносив «На захист культури», а до другої – «Лекції для молодих самураїв» та «Вступ до філософії дії» [8, р. 232].

Насамперед постає питання про характер обраних текстів. Сам Місіма наголошував, що вони написані «мечем» і «не мають нічого спільного з літературою» [8, р. 232]. Вище ми вже визначили їх як соціально-філософські; настав час це обґрунтувати. Згадані праці Місіми в Японії відносять до жанрів *хьорон* 評論 (критика) та *дзуйхіцу* 隨筆 (есеї); проте в українській мові термін “критика” має вузький сенс, явно недоречний у цьому випадку. Біограф Місіми Джон Натан назвав згадані праці політичними есеями, часом, однак, беручи слово «політичний» у лапки [8, р. 232]. Іха Кадзумаса говорить лише про політичні ідеї у нехудожніх текстах [6, р. 100]. Доцільно звернути увагу й на те, що сам Місіма вживав слово «політика» переважно в негативному контексті, протиставляючи їй «дух» [6, р. 87]. Ще 1960 року він заявив: «На щастя, я романіст, а не політик» [8, р. 174]. Зокрема, характеризуючи так званий «інцидент 26 лютого» 1936 року, Місіма стверджував: «Інцидент 26 лютого був не лише найвеличнішою політичною подією доби Сьова, але й найбільшим її зіткненням між

духом та політикою. У цьому герці політика перемогла, а дух зазнав поразки» (цит. за [9, р. 2]). Про протистояння духу та політики, необхідність стверджувати велич духу на протигагу політичній доцільності Місіма пише й у статті про філософію янмінізму [18, р. 226]. Враховуючи це, на нашу думку, варто утриматися від терміна «політичний» для характеристики його творів.

Місіма використовує у згаданих працях термін *тецуґаку* 哲学, який означає філософію у вузькому (переважно західному) сенсі, на відміну від терміна *сісо*: 思想, який має ширше значення – «думка», «ідеологія» тощо. Як уже було зазначено, дослідники також нерідко говорять про філософію Місіми, характеризують Місіму як філософа, залучають його праці до філософських досліджень, аналізують суто філософські проблеми у його творчості – дуалізм, концепцію Абсолюту тощо. Тому, на наш погляд, цілком доречно говорити про філософські, або, з огляду на домінування соціальної тематики, соціально-філософські праці Місіми.

Отжляньо деякі найважливіші ідеї кожної зі зазначених праць. «Вступ до Хаґакуре» – свого роду коментар до класичного трактату з бусідо «Хаґакуре» 葉隱 («Сховане в листі»), який містить повчання Ямамото Цунетомо (1659–1719), записані в 1709–1716 роках його учнем Тасіро Цурамото. У вересні 1967 року, наголошує Дж. Натан, Місіма продиктував – саме продиктував, а не написав – цю книгу, тим самим наслідуючи приклад Ямамото Цунетомо [8, р. 224].

Місіма підходить до «Хаґакуре» не як до історичної пам'ятки, а як до книги, що годиться для будь-якого часу [20, р. 36]. Він знаходить у «Хаґакуре» потрібну філософію – філософію дії (*кодо тецуґаку* 行動哲学), філософію кохання (*рен'ай тецуґаку* 恋愛哲学) і «живу філософію» (*ікіта тецуґаку* 生きた哲学) [20, р. 35]. Останню не варто ототожнювати з філософією життя (*Lebensphilosophie*), як це робить А. Мищенко [Ямамото, р. 241], оскільки цей напрям західної філософії, пов'язаний з іменами В. Дільтея, Г. Зіммеля, Я. фон Юкскюлля тощо, японською мовою зветься *сей-но тецуґаку* 生の哲学 [17, р. 1322].

Філософія дії в «Хаґакуре» є гранично суб'єктивною: «щодо філософії дії, то “Хаґакуре” завжди надає значення суб'єкту, покладає дію як функціонування суб'єкта, як результат дії покладає смерть» [20, р. 35]. Місіма наголосив, що тут не йдеться про політичну філософію, адже «в “Хаґакуре” немає нічого політичного» [20, р. 36]. Філософія кохання в засаді полягає в готовності померти за свій ідеал, і в цьому сенсі чисте кохання до жінки не відрізняється від відданості самурая своєму сюзеренові [20, р. 36]. «За кохання треба померти, – стверджує Місіма. – Смерть підвищує напругу і чистоту кохання» [20, р. 22].

Головну увагу в цій праці Місіма приділив «живій філософії». Вона парадоксальна, адже її центром є знаменита теза «Хаґакуре», що шлях воїна означає смерть [20, р. 38]. Отже, її можна назвати й філософією смерті (*сі-но тецуґаку* 死の哲学) [20, р. 77]. Проте ця філософія аж ніяк не песимістична: вона дарує відчуття свободи та щастя [20, р. 12], вчить своєрідного гедонізму. Місіма стверджує, що саме вказана теза дала йому сили жити [20, р. 10]. Отже, у цій філософії життя нерозривно поєднане зі смертю. Місіма стверджує, що, на відміну від самураїв старих часів, «ми не хочемо видобувати

зі смерті її ефективний компонент і використовувати його у своїх інтересах». Натомість «виманити смерть на поверхню свідомості є важливою умовою душевного здоров'я». Адже якщо кожен день проживати, наче останній, життя сповнюється сенсу [20, р. 28]. Місіма неодноразово називає світогляд «Хагакуре» нігілізмом, проте «з цього нігілізму народжується найвищий ідеалізм» (*рісосюгі* 理想主義, тобто прагнення до ідеалу) [20, р. 47, 94].

Працю «На захист культури» Місіма почав писати навесні 1968 року під час вишколу першого набору Товариства щита (*Тате-но кай* 楯の会), створеної ним самим парамілітарної організації, й опублікована ця праця була в липні 1968 року [8, р. 225, 232]. Місіма тут стоїть на позиції культуралізму (*бункасюгі* 文化主義). У японській філософії цей термін, запроваджений кантіанцем Кувакі Генйоку (桑木厳翼, 1874–1946), означає ідею, що «найвищою метою людської життєдіяльності є розвиток культури та реалізація культурних цінностей» [17, р. 2159]. З цього погляду японська нація існує завдяки своїй специфічній культурі (а не навпаки). Ядром цієї культури є *міябі* («палацова краса»); у традиційній японській естетиці це особлива витонченість, притаманна придворній аристократії «золотої доби» Хейан (794–1185 рр.). Так само, як придворна поезія, за Місімою, є початком усієї японської літератури, *міябі* є джерелом усіх естетичних категорій – *вабі*, *сабі*, *юген* тощо [21, р. 77–78]. Місіма твердить, що вся японська культура за межами палацу, зокрема народна, є наслідуванням придворної, а її основою (а отже, й основою *міябі*), своєю чергою, є імператор. Отже, «імператор як культурний концепт» (*бунка гайнен-то сіте-но тенно* 文化概念としての天皇) є джерелом усієї японської культури, а отже, і всього буття японської нації [21, р. 66–80]. Захищати імператора – значить захищати культуру, захищати Японію. Культурі притаманна тотальність (*дзентайсей* 全体性), тому її варто захищати від будь-якого тоталітаризму (*дзентайсюгі* 全体主義) – як лівого, так і правого, оскільки тоталітаризм сам претендує на тотальність, прагне її привласнити [21, р. 63–66].

Проте, стверджував Місіма, внаслідок конституційних реформ 1889 та 1946 року імператор був перетворений на всього лише політичний концепт, а далі – на політичний символ. Це порушило цілісність японської культури – «хризантему» було відокремлено від «меча» (тут використано образи зі знаменитої книги Рут Бенедикт [21, р. 48, 55]). Так Місіма доходить до несподіваного на перший погляд висновку, що для збереження японської культури імператору потрібно повернути військові функції: «Позаяк найвище джерело слави хризантеми і меча є імператор, військові почесті також мають походити від імператора як культурного концепту» [21, р. 79]. «Відновлення найвищого командування та інших суверенних прав має призвести до відродження імператора не як політичного концепту, але як концепту культурного», – наголосив він на завершення твору [21, р. 80].

«Духовні лекції для молодих самураїв» (у популярній книзі Г. Стоукса назва праці перекладена неправильно – «Лекція з психології для молодих самураїв» [12, р. 159]), призначені початково для членів «Товариства щита», були вперше опубліковані у червні 1968 – травні 1969 року у журналі «Pocket Punch Oh!». Цикл охоплює 12 лекцій, що висвітлюють такі теми, як сміливість, тіло, відданість, насолода, сором, етикет тощо. Популярно викладаючи ідеї двох попередніх праць, Місіма пояснив, яким чином ідеал

самурая, описаний у «Хагакуре», може бути втілений у сучасних обставинах. У післямові, доданій у червні 1969 року, наведено оригінальний «доказ існування духу»: хоча дух неможливо побачити, він проявляється у висловлюваннях та вчинках. Самих лише висловлювань, щоби довести існування духу, замало, а для вчинків потрібне тіло. «Таким чином, треба виконувати тіло», – зробив висновок Місіма [22, р. 267]. Довести, що дух існує, кожен має на практиці – і, як не дивно, через тілесність.

Своєрідним продовженням «Духовних лекцій...» є «Вступ до науки дії», опублікований у вересні 1969 – серпні 1970 року у тому ж самому журналі. Тут Місіма розвиває тему філософії дії, започатковану у «Вступі до “Хагакуре”». Цього разу на її позначення він запровадив неологізм *кодотаку* 行動学, який ми перекладаємо як «наука дії», щоби відрізнити від «філософії дії» – *кото тецутаку*, хоча в англійській літературі ці терміни подекуди перекладають однаково (див., наприклад, [8, р. 232]). «Дію» (*кото* 行動) Місіма тут розуміє у воєнному сенсі – як бій, битву. Про це свідчать як міркування про значення зброї [19, р. 11], так і, наприклад, твердження, що «загалом дія поділяється на атаку та захист» [19, р. 24]. Дія має власну логіку. Її суб'єктом є людина дії – *кодотаку* 行動家. Такий людині протиставлено інтелектуала, який «боїться логіки дії» [19, р. 9]. Як і «Духовні лекції...», «Вступ до науки дії» також складається з дванадцяти розділів – «Що таке дія», «Військова дія», «Психологія дії», «Зразки дії», «Результат дії», «Дія та очікування», «План дії», «Краса дії», «Дія та група», «Дія та закон», «Дія та дистанція», «Завершення дії». Вже самі назви розділів свідчать про систематичний виклад ідей.

Невелика, та важлива, праця «Янмінізм як революційна філософія» – один із останніх творів Місіми, написаний перед смертю; отже, його можна розглядати як своєрідний філософський заповіт. У ньому Місіма звернувся до янмінізму – одного з головних напрямів неоконфуціанської філософії, заснованого китайським філософом Ван Янміном (王陽明, р. 1472–1529). У Японії цей напрям, відомий як *йомейтаку* 陽明学 (від японської вимови імені Ван Янміна – *О Йомей*), з'явився у XVII ст. і має там потужну традицію. Місіму привабила одна зі засад янмінізму – теза про єдність знання та дії. Тому він розглядає його також як філософію дії.

Місіма стверджував: «Революція є дія. Дія часто межує зі смертю, і коли людина, облишивши кабінетні роздуми, вступає до світу дії, вона не може не стати бранцем нігілізму – адже стоїть перед лицем смерті, та містицизму – бо покладається на несподівану удачу» [18, р. 194–195]. Революційна філософія, отже, повинна охоплювати активний нігілізм (*нодотеки ніхирідзуму* 能動的ニヒリズム). Саме так Місіма розцінював філософію Ван Янміна та його школи. Зауважмо, що термін «активний нігілізм» взято у Ніцше [4, р. 44].

У згаданій статті виділено трьох представників японської школи Ван Янміна, що були не тільки кабінетними мислителями, а насамперед людьми чину. Перший із них – Осіо Хейхациро (大塩平八郎, р. 1796–1837), що загинув, очоливши повстання голодних бідняків проти торговців рисом; другий – Сайго Такаморі (西郷隆盛, р. 1828–1877), один із вождів Революції Мейдзі, згодом повернув свою зброю проти колишніх соратників, незадоволений курсом нового уряду на вестернізацію (ця подія лягла в основу відомого фільму режисера Едварда Цвіка «Останній самурай»); третій – Йосіда Сьоїн

(吉田松陰, р. 1830–1859), наставник багатьох борців проти сьогунату, був страчений за замах на життя чиновника, пов'язаного з укладанням нерівноправної угоди зі США. Переосмислюючи янмінізм, Місіма доводить, що в сучасних умовах це вчення може стати революційною філософією, яка відповідає національним японським традиціям.

У розглянутих працях Місіма Юкіо постає як оригінальний мислитель, думка якого є органічним продовженням японської (і ширше – східноазійської) філософської традиції, а конкретно – філософії бусідо, поєднаної зі школою Ван Янміна. Спадковість проявляється і в тому, що одна з чільних філософських праць Місіми («Вступ до “Хагакурэ”») написана у формі коментаря до класичного тексту, і навіть у тому, що Місіма, наслідуючи його автора Ямамото Цунетомо, не писав, а диктував цю книгу. Можна згадати, що й ідеї Ван Янміна значною мірою відомі з його усних бесід, записаних учнями [2, с. 97–99]; своєю чергою, взірцем для нього був, поза сумнівом, сам Конфуцій, чії думки до нас дійшли завдяки записам учнів, що склали «Лунь юй». Так само традиційною для філософії Східної Азії є нерозривна єдність теорії та практики, притаманна також і Місімі.

З іншого боку, Місіма не обмежився традиційною думкою. Він творчо розвивав її, використовуючи свої знання західної філософської та суспільно-політичної думки, посилався на західних філософів, письменників, поетів – Рільке, Тойнбі, Епікура, Макіавеллі, Ніцше, Гайдеггера тощо (див., наприклад, [20, р. 26, 27, 36, 75–76; 18, р. 194]), послуговувався західними філософськими термінами. З позицій збагаченої в такий спосіб традиції Місіма критикував сучасне йому японське та західне суспільство, полемізував з західними вченнями, зокрема з марксизмом.

Основним напрямом думки Місіми варто вважати філософію дії, яку він розробляв у більшості розглянутих нами праць. Загалом же його думка має виразні риси екзистенційного типу філософування, виділеного М. Бердяєвим [1, с. 104–105]; ця тема, однак, потребує окремого дослідження. Поки зазначимо лише, що антираціоналістична спрямованість, увага до смерті та абсурду є спільними для Місіми та західних екзистенціалістів. Безперечно, наша коротка розвідка не вичерпує теми, проте, сподіваюся, нам вдалося показати, що соціально-філософська думка Місіми заслуговує на подальше дослідження з історико-філософських позицій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бердяев Н. А.* Самопознание / Н. А. Бердяев. – Москва : Книга, 1991. – 446 с.
2. *Кобзев А. И.* Философия китайского неоконфуцианства / А. И. Кобзев. – Москва : Восточная литература, 2002. – 606 с.
3. *Мисима Юкио.* Учение Ван Янмина как революционная философия // Голоса духов героев / Мисима Юкио ; пер. А. Г. Фесюна. – Москва, Санкт-Петербург, 2002. – С. 164–215.
4. *Ницше Ф.* Воля к власти: опыт переоценки всех ценностей / Ф. Ницше. – Москва : REFL-book, 1994. – 352 с.
5. *Ямамото Цунэтомо.* Хагакурэ. Юкио Мисима. Хагакурэ нюмон. Самурайская этика в современной Японии / Ямамото Цунэтомо; Юкио Мисима. – Санкт-Петербург: Евразия, 1996. – 330 с.

6. *Iha Kazumasa*. Mishima Yukio and his political ideas / Iha Kazumasa // Okinawa-Kokusai University bulletin of linguistic and literature. – 1972. – Vol. 1, No. 1. – P. 81–104.
7. *Mather G*. Reminiscence: Bushido in Modern Japan (All Regis University Theses. Paper 595)/G. Mather. [Elektronic resource]. – P. 1., 2013. – Acces mode: <http://epublications.regis.edu/theses>
8. *Nathan J*. Mishima: A Biography. – S. l. : Da Capo Press, 2000. – 300 p.
9. *Shillony B*. Revolt in Japan: The Young Officers and the February 26, 1936 Incident / B. Shillony. – Princeton : Princeton University Press, 1973. – 278 p.
10. *Starrs R*. Deadly Dialectics: Sex, Violence and Nihilism in the World of Yukio Mishima / R. Starrs. – University of Hawaii Press, 1994. – 225 p.
11. *Steben B*. Moral and Philosophical Idealism in Late-Edo Confucian Thought: Ōshio Chūsai and the Working Out of His «Great Aspiration» / B. Steben // Dao Companion to Japanese Confucian Philosophy. – Dodrecht etc: Springer, 2014. – P. 277–314.
12. *Stokes H. S*. Life and Death of Yukio Mishima / H. S. Stokes. – New York : Cooper Square Press, 2000. – 362 p.
13. *Takada Kazuki*. A Comparative Study of Mishima Yukio and Oscar Wild: With Particular Reference to their Views of the Absolute. Ph D. Thesis / Takada Kazuki. – Edinburgh : University of Edinburgh, 2004. – 318 p.
14. *Yamamoto K*. Study on the Ethical Concepts of the Japanese Writer Yukio Mishima, Ultra-nationalist / K. Yamamoto // Collegium antropologicum. – 2000. – Vol. 24. – No. 2. – P. 597–605.
15. 井上聡. 三島由紀夫の天皇論の特徴 --近現代の諸天皇論との比較を通じて-- // あいだ/生成. – 2016. – No. 6. – P. 130–138.
16. 児玉谷朗. 三島由紀夫と二元論の問題 // 語文論叢。 – 1979. – No. 7. – P. 53–73.
17. 松村明. 大辞林. – 東京: 三省堂、1989. – 2655 p.
18. 三島由紀夫. 革命哲学としての陽明学 // 三島由紀夫. 行動学入門. – 東京: 文藝春秋、2013. – P. 191–228.
19. 三島由紀夫. 行動学入門. – 東京: 文藝春秋、平成二十五年[2013]. – 240 p.
20. 三島由紀夫. 葉隠入門. – 東京: 新潮社、平成二十七年[2015]. – 224 p.
21. 三島由紀夫. 文化防衛論. – 東京: 筑摩書房、2015. – 400 p.
22. 三島由紀夫. 若きサムライのために. – 東京: 文藝春秋、平成二十五年. [2013]. – 288 p.

*Стаття: надійшла до редакції 31.03.2017
прийнята до друку 15.05.2017*

MISHIMA YUKIO AS A THINKER
(based on his socio-philosophical works of the late period)

Sergii KAPRANOV

*A. Krymskyi Institute of Oriental Studies,
National Academy of Sciences of Ukraine,
4, Hrushevsky, St., Kyiv, 01001, Ukraine,
e-mail: s_kapranov@yahoo.com*

The article is devoted to the study of socio-philosophical works of the prominent Japanese writer Mishima Yukio, written in the late period of his work (the 1960-s). The necessity of the analysis of these works from historico-philosophical positions is established. In the above-mentioned writings, Mishima Yukio appears as an original thinker whose thought is an organic continuation of Japanese (and wider, East Asian) philosophical tradition, specifically, of Bushido philosophy combined with the ideas of Wang Yangming.

Keywords: Japanese philosophy, socio-philosophical thought, philosophy of action, Bushido, Yangmingism, Mishima Yukio.